

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISHNING ILMIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Bobomurodova E'zoza A'zam qizi

*Navoiy davlat universiteti San'at va sport fakulteti Pedagogika nazariyigasi
va tarixi mutaxassisligi yo'nalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni joriy etishning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil qilingan. Inklyuziv ta'lim tushunchasining mohiyati, uning integratsiyalashgan ta'limdan farqli jihatlari hamda metodologik tamoyillari yoritib berilgan. Tadqiqotda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni ta'lim jarayoniga jalb etishning nazariy asoslari, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi va moslashtirilgan ta'lim muhitini shakllantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, inklyuziv ta'limni amalga oshirishda insonparvarlik, tenglik va diskriminatsiyasizlik tamoyillarining ahamiyati asoslab berilgan. Olingan natijalar inklyuziv ta'limni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar. Inklyuziv ta'lim, umumta'lim maktabi, maxsus ta'lim ehtiyojlari, pedagogik yondashuv, individual ta'lim rejasi, integratsiya, differensial ta'lim, pedagogik kompetensiya, ta'lim muhiti, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация. В данной статье анализируются научно-педагогические основы внедрения инклюзивного образования в общеобразовательных школах. Раскрывается сущность понятия инклюзивного образования, его отличия от интегрированного обучения, а также методологические принципы. В исследовании рассматриваются теоретические основы включения детей с особыми образовательными потребностями в образовательный процесс, вопросы профессиональной компетентности педагогов и формирования адаптированной образовательной среды. Обосновывается значение принципов гуманизма, равенства и недискриминации в реализации

инклюзивного образования. Полученные результаты позволяют разработать научно-практические рекомендации по совершенствованию инклюзивного образования.

Ключевые слова. Инклюзивное образование, общеобразовательная школа, особые образовательные потребности, педагогический подход, индивидуальный образовательный маршрут, интеграция, дифференцированное обучение, педагогическая компетентность, образовательная среда, социальная адаптация.

Abstract. This article analyses the scientific and pedagogical foundations of implementing inclusive education in general secondary schools. The essence of the concept of inclusive education, its differences from integrated education, and its methodological principles are revealed. The study examines the theoretical foundations of involving children with special educational needs in the educational process, issues of teachers' professional competence, and the formation of an adapted educational environment. The importance of the principles of humanism, equality, and non-discrimination in the implementation of inclusive education is substantiated. The obtained results make it possible to develop scientific and practical recommendations for improving inclusive education.

Key words: Inclusive education, general secondary school, special educational needs, pedagogical approach, individual educational plan, integration, differentiated instruction, pedagogical competence, educational environment, social adaptation.

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda jahon ta'lim tizimida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etish masalasi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. "Inklyuziv ta'lim" atamasi inglizcha *inclusive* va *inclusion* so'zlaridan kelib chiqqan bo'lib, "qamrab olish", "uyg'unlashtirish" va "bir tizimga integratsiyalash" ma'nolarini anglatadi. Mazkur yondashuv jismoniy, ruhiy yoki ijtimoiy rivojlanishida cheklovlari mavjud bo'lgan

bolalarni sogʻlom tengdoshlari bilan bir xil taʼlim makonida oʻqitishga yoʻnaltirilgan pedagogik tizim sifatida talqin etiladi (UNESCO, 1994).

Sharq mutafakkirlari Ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy hamda Abdulla Avloniy taʼlimning asosiy vazifasi inson shaxsini kamol toptirish ekanligini taʼkidlaganlar. Ushbu gʻoyalar zamonaviy inklyuziv taʼlim konsepsiyasining gumanistik metodologik poydevorini tashkil etadi.

Juda koʻplab davlatlarda maxsus yordamga muhtoj bolalarni yuqori natijali kamol toptirishda kompensator imkoniyatlarni rivojlantirish hamda ijtimoiy moslashtirishni toʻlaligicha yoʻlga qoʻyish maqsadida umumtaʼlim maktablarida taʼlim berish ilmiy va amaliy davlat siyosati rejasiga kiritildi. “Taʼlim tizimi shunday boʻlishi keraki deb yozadi L.S.Vigotskiyning fikricha nuqsonli bolaning tarbiyalashning vazifasi boladagi nuqsonlarni kompensatsiya qilish va uning hayotga integratsiyasini taʼminlash deb xisoblaydi va buning uchun shunday taʼlim tizimini yaratish kerakki maxsus yordamga muxtoj bola oʻqish jarayonida xar tomonlama rivojlansin. Yaʼni, L.S.Vigotskiy umumiy va maxsus taʼlimni uygʻunlashtiradigan taʼlim tizimini tashkil etish-maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumtaʼlim tizimida oʻqitishni eʼtirof etgan. Inklyuziv maktabning maqsadi hamma oʻquvchilarga ijtimoiy hayotda, jamoada va jamiyatda faol ishtirok etishga imkon yaratib berish va jamiyatning bir aʼzosi sifatida bir-birlariga yordam berish, shu bilan birga toʻlaqonli aloqalarni taʼminlashdan iborat. Bu shunday bebaho qatʼiy talabki, bunda hamma maktab va jamiyat aʼzolari bir-biri bilan bogʻliq va oʻquvchilar nafaqat bir-birlari bilan taʼlim jarayonida oʻzaro aloqada boʻladilar, balki auditoriyalardagi qabul qilinadigan jarayonlarda ham bir-birlarini qoʻllabquvvatlaydilar.

Inklyuziv va integratsiyalashgan taʼlim tushunchalari koʻpincha sinonim sifatida qoʻllanadi, biroq ular mazmunan farqlanadi. Integratsiya asosan bolani mavjud taʼlim tizimiga moslashtirishni nazarda tutsa, inklyuziya taʼlim tizimining oʻzini bolaning ehtiyojlariga moslashishini talab qiladi (Ainscow & Miles, 2008). Shu bois inklyuziv taʼlim diskriminatsiyasiz, moslashuvchan va shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim muhitini yaratishga qaratilgan.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot nazariy-metodologik tahlil asosida amalga oshirildi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish (UNESCO, 1994; BMT, 2006);
- psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili (Vigotskiy, 1934; Mittler, 2000; Florian, 2014);
- taqqoslash va tizimli tahlil metodlari.

Inklyuziv ta'limda bolalarni nomlash masalasiga insonparvarlik tamoyili asos qilib olindi. Tadqiqot doirasida “nogiron bola” kabi stigmatizatsiyalovchi terminlar o'rniga “maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bola”, “imkoniyati cheklangan bola” kabi neytral tushunchalardan foydalanish zarurligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Inklyuziv ta'lim jarayonini rejalashtirishda individual ta'lim rejasi (Individual Education Plan – IEP) konsepsiyasi (Friend & Bursuck, 2012) metodologik asos sifatida qabul qilindi. Shuningdek, universal dizayn (Universal Design for Learning – UDL) tamoyillari (Meyer, Rose & Gordon, 2014) qo'llanildi.

Natijalar. Nazariy tahlil shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

1. Maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim tizimiga integratsiyasini ta'minlash.
2. Ta'lim jarayonida diskriminatsiyani kamaytirish va ijtimoiy tenglikni mustahkamlash.
3. O'quvchilarning shaxsiy imkoniyatlariga mos differensial yondashuvni joriy etish.

Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra (1934), nuqson bolaning rivojlanishini to'xtatuvchi omil emas, balki to'g'ri tashkil etilgan ta'lim orqali kompensatsiya qilinishi mumkin bo'lgan holatdir. Olim umumiy va maxsus ta'limning integratsiyalashgan modelini qo'llab-quvvatlagan.

Tadqiqot natijalari inklyuziv muhitda ta'lim olayotgan bolalarda:

- ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari,

- kommunikativ faollik,
- akademik motivatsiya darajasi yuqori bo‘lishini ko‘rsatadi (Florian & Black-Hawkins, 2011).

Shuningdek, inklyuziv maktab modeli faqat imkoniyati cheklangan bolalar emas, balki barcha o‘quvchilarning tolerantlik, hamkorlik va empatiya sifatlarini rivojlantiradi.

Muhokama. Inklyuziv ta’limni joriy etishda asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

- pedagoglarning maxsus tayyorgarligining yetarli emasligi;
- moddiy-texnik bazaning cheklanganligi;
- jamiyatda mavjud stereotiplar.

Mittler (2000) ta’kidlashicha, inklyuziv ta’limning muvaffaqiyati bevosita o‘qituvchining kompetensiyasiga bog‘liq. Shu sababli pedagoglarni defektologiya, maxsus pedagogika va psixologiya asoslarida qayta tayyorlash muhim hisoblanadi.

Inklyuziv ta’lim quyidagi asosiy tamoyillarga tayangan holda amalga oshirilishi lozim (UNESCO, 2005):

1. inson qadr-qimmatining ustuvorligi;
2. ta’limning ochiqqligi va hamma bopligi;
3. moslashuvchanlik;
4. kompleks yondashuv;
5. malakaviylik.

Kompleks yondashuv bolani faqat nuqson nuqtayi nazaridan emas, balki uning shaxsiy rivojlanish salohiyati asosida baholashni talab qiladi. Bu yondashuv tibbiy, psixologik va pedagogik choralarni birgalikda amalga oshirishni nazarda tutadi.

Xulosa. Inklyuziv ta’lim zamonaviy ta’lim tizimining strategik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u insonparvarlik, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar tamoyillariga asoslanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim

samaradorligi pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi, moslashtirilgan dasturlar va ijtimoiy muhitning tayyorgarligi bilan bevosita bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim faqat maxsus ehtiyojli bolalar uchun emas, balki jamiyatning barcha a'zolari uchun ijobiy ijtimoiy natijalar beruvchi tizimdir. U orqali bag'rikeng, hamjihat va adolatli jamiyatni shakllantirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 12.10.2021 yildagi 638-son. <https://lex.uz/uz/docs/-5679836>
2. Ainscow, M. (2005). Developing Inclusive Education Systems: What Are the Levers for Change? Journal of Educational Change, 6(2), 109-124.
3. Ismailov, T. (2024). Pedagogical thoughts on education in russia at the end of the 19thearly 20th century. Решение социальных проблем в управлении и экономике, 3(4), 94-97.
4. Miles, S., & Singal, N. (2010). The Education for All and Inclusive Education Debate: Conflict, Contradiction or Opportunity? International Journal of Inclusive Education, 14(1), 1-15.
5. Mittler, P. (2000). Working Towards Inclusive Education: Social Contexts. London: David Fulton Publishers.
6. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris: UNESCO Publishing.
7. Karimov, U., & Abdurahmonov, S. (2021). O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning dolzarb masalalari. Pedagogika fanlari jurnali, 2(4), 15-20.
8. UNICEF. (2017). Inclusive Education: Understanding Article 24 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Geneva: UNICEF.
9. Yusupova, M., & Ismailov, T. (2024). Integration of Artificial Intelligence (AI) in ELT. Nordic_Press, 3(0003).